

DE BEGINSELEN VAN DE CHRISTEN-DEMOCRATIE EN HUN TOEKOMST

HERMAN DELEECK

Deze bijdrage vertrekt van de eenvoudige vraag: wat is vandaag de dag nog het wezenlijke van de leer van de christen-democratie (CD) en hoe zijn haar toekomstkansen? Zij is geschreven in reactie op een opmerking over het tekort aan intellectuele discussie omtrent de CD in eigen kring.

Vooraf wordt de ontwikkeling van de christen-democratische gedachte historisch gesitueerd en aldus tevens gerelativeerd. Vervolgens komen, zeer in het kort, de beginselen van de CD aan bod. Ten slotte wordt vanuit ontwikkeling en hoofdlijnen de vraag naar de toekomst gesteld.

DRAAD VAN ONTWIKKELING

Een sociale leer of doctrine geeft een visie op de maatschappij, wat terzelfder tijd een interpretatie van de structuur en werking omvat als een reeks beoordelingsnormen en doelstellingen. Europa kent drie dominante doctrines en de hieraan beantwoordende politieke en sociale bewegingen: het begeesterend marxisme, het wervend liberalisme, de weinig gesystematiseerde en minder aantrekkelijke CD. Een leer, met een aantal algemene oriënterende beginselen, is te onderscheiden van een politiek of syndicaal programma dat concreet en op korte termijn gericht is. De CD blijft "christelijk" in die zin dat ze haar inspiratie put uit het christelijk humanisme, een reeks ethische besluiten uit de evangelische boodschap, plus de wijze waarop deze ethiek in de loop van de tijd verwerkt werd. De huidige CD is niet-klerikaal (niet afhankelijk van een kerkelijk gezag) en niet-confessioneel (niet verwijzend naar een bepaalde geloofsbelijdenis). Vroeger had het kerkelijk gezag veel te zeggen, en verwees de CD uitdrukkelijk naar een bepaalde godsdienst en kerk (katholiek, in sommige landen protestant). Sedertdien is de secularisatie doorgebroken, d.i. een houding tegenover natuur en maatschappij zonder verwijzing (ter verklaring) naar extra-natuurlijke, religieuze krachten. De secularisatie heeft de twee genoemde kenmerken en bindingen niet alleen verbaal of statutair, maar vooral feitelijk ongedaan gemaakt. Ook binnen de Kerk wordt de autonomie van het profane erkend, op stuk van wetenschap (KULeuven), vakbondswerking (ACV), politiek.

Deze voorafgaande beschouwingen zijn niet overbodig omdat ze verwijzen naar iets wat in deze uiteenzetting centraal staat: de evolutie en de gedaanteveranderingen van de

Herman Deleeck is gewoon hoogleraar te Antwerpen, buitengewoon hoogleraar te Leuven, bijzonder hoogleraar te Leiden en lid van de Koninklijke Academie van België.

CD van vroeger tot op dit ogenblik, met alles wat dit insluit voor de huidige positiebepaling.

Zo aanvaardt de CD thans ondubbelzinnig het ideologisch pluralisme, de positieve tolerantie, de parlementaire democratie met het meerderheidsbeginsel. Dit laatste sluit o.a. in dat wij op grond van deze ideologie geen wettelijke verplichtingen mogen opleggen die strijdig zouden zijn met de geestelijke overtuiging van een (via het parlement uitgedrukte) andersdenkende meerderheid. Bijvoorbeeld, maar de voorbeelden liggen moeilijk omdat zij de ethiek tot één domein van het menselijk gebeuren dreigen te beperken: vanuit haar wereldbeeld én traditioneel heeft de CD het moeilijk met lichtvaardige echtscheiding, en zéér moeilijk met abortus en euthanasie, maar moet ze aanvaarden dat de beslissing van de meerderheid legaal (wettelijk) en legitiem (gerechtvaardigd) is. Dit betekent geen verzaking aan het goed recht om alle wettelijke politieke actiemiddelen aan te wenden om haar mening te doen doorwegen. Bovendien is het niet wijs om met een kleine meerderheid een grote minderheid voor het hoofd te stoten of te vernederen.

Het ideologisch pluralisme kan twee vormen aannemen: extern (verschillende ideologieën georganiseerd in verscheidene organisaties) of intern (verschillen erkennen binnen een zelfde organisatie). De CD huldigt het extern pluralisme in België, Nederland, Duitsland, Italië; daarentegen het intern pluralisme in Frankrijk, Engeland en de USA. Deze structuur werd in belangrijke mate bepaald door plaatselijke historische omstandigheden en met name door de dialectische verhouding tot een actief antiklerikaal socialisme of liberalisme; waar die afwezig bleef, verscheen geen CD.

Deze dialectische verhouding is een constante in de ontwikkeling van de CD. Eigenlijk is het een tragische geschiedenis. In de negentiende eeuw heeft de CD zich pijnlijk ontworsteld aan

de katholieke partij die trouwens de benaming conservatieve partij droeg. Tussen de twee wereldoorlogen werden de CD-organisaties uitgebouwd, steunend op de christelijke sociale leer (officieel verwoord in encyclieken), mentaal in blijvend verzet tegen een aantal moderne opvattingen, voortdurend in strijd tegen socialisme (zeer expliciet) en liberalisme (veeleer impliciet). Doctrinair diende de CD zich aan als derde weg. Hierbij vergeten we niet dat communisme en fascisme toen dagelijks dreigend mee op het toneel stonden.

Na de Tweede Wereldoorlog ontplooit de CD zich, zij het nog enkele jaren met aarzelende terughoudendheid; na 1960 komt een nieuwe generatie aan bod die de welvaartstaat omhelst en pluralisme, deconfessionalisering en secularisatie aanvaardt. Ondertussen ebben antiklerikalisme en orthodox-doctrinair socialisme terug. De christelijke sociale leer wordt minder strikt formules voorschrijvend, en de aandacht van de sociale encyclieken gaat nu veeleer naar de wereld van de ontwikkelingslanden (dit laatste wordt herhaaldelijk in *De gids op maatschappelijk gebied* belicht door Ignaas Lindemans).

Zo ver zijn we dus gekomen. De tijden zijn totaal veranderd. Partijen en sociale organisaties pogen hun leer, visie of programma te vernieuwen. Volgens prof. Van Doorn (Nederland) zijn dit “slechts laatste opflakkingen”. Vandaag wordt “de derde weg” gepropageerd door Blair en Schröder. Er kwam een kritiek van prof.

De christen-democratie is ontstaan als derde weg, zich afzettend tegen de bedreiging van liberalisme en collectivisme.

Dahrendorf (Londen) die hierop neerkomt: zij beroepen zich op het liberalisme, maar wat zij voorstellen is dat niet ⁽¹⁾.

Heeft een gesprek over doctrine en beginselen nog enige zin? De laatste decennia van onze eeuw zijn filosofisch en psychologisch gekenmerkt door een ontmaskering en afwijzing van wat de post-modernisten “de grote verhalen” noemden; hiermee verbonden zijn - naast een gezonde ontsnapping aan collectieve hersenspoeling - een toegenomen onverschilligheid en de afwezigheid van een geestelijk houvast. Een eminente en goedwillende collega zegde mij ooit: “Om goed te doen, hebt ge geen ideologie nodig”. De vraag is of men de ideologie niet nodig heeft om goed te blijven doen, en op een georganiseerde manier. De analyses van Billiet en van De Schouwer (o.a. in M. Swyngedouw e.a., *Kiezen is verliezen*) n.a.v. de verkiezingsuitslagen van 24 november 1991, tonen aan dat de levensbeschouwing een belangrijke rol speelt; dat binnen de niet-katholieke groep er geen verschil is in kiesgedrag tussen “vrijzinnigen” en “onverschilligen”, wat wijst op een vervaging, in dit geval, van waarden besloten in het humanistisch erfgoed; dat deze waardevervaging zich uit in de overgang zowel naar libertaire als naar extreem-rechtse populistische politieke partijen; dat precies het opgeven van waarden leidt tot een gemakkelijke overgang van socialisme naar het Vlaams Blok ⁽²⁾. Vanuit deze voorafgaande verwittigingen komen we tot de vraag: wat zijn de grote beginselen van de CD in een gesecculariseerde welvaartstaat? We vatten ze samen volgens een eigen systematiek.

BEGINSELEN VAN DE CD

PERSONALISME

Elke mens is door God geschapen als unieke persoon met een unieke bestemming, met rechten en plichten, met vrijheid en zelfbeschikking. Dit is de grond van de onvertroffen waardigheid van elke mens ⁽³⁾. Van daaruit staan ethiek en moreel correct handelen centraal. De CD geeft voorrang aan geestelijke waarden, deugden, altruïsme, zelfverantwoordelijkheid.

Het risico van een
harmoniemodel is een
zekere
“vermiddenstandelijking”.

Vandaar huldigt de CD de gelijkheid en de broederlijkheid onder individuen en onder volkeren, met sterke internationale belangstelling. Vandaar heeft de persoon voorrang op de collectiviteit (en wordt het collectivisme *c.q.* het socialisme afgewezen), maar wordt de persoon steeds gezien in zijn verbondenheid met anderen in de gemeenschap (en wordt het individualisme

c.q. het liberalisme afgewezen). De CD is dus, zoals reeds gezegd, ontstaan als derde weg, zich afzettend tegen de bedreiging van (tevens antiklerikaal) liberalisme en collectivisme. De CD verdedigt de waardigheid van de menselijke persoon door toetreding tot wat heden ten dage de consensus omtrent de mensenrechten inhoudt; wij zouden er een consensus van de mensenplichten willen aan toevoegen, juist men-
senverantwoordelijkheden. ⁽⁴⁾ Van bij de aanvang wordt de persoon gesitueerd in het gezin dat aldus, zowel materieel als geestelijk, het basiselement van de samenleving wordt. Daar ook worden menselijke waarden beschermt en doorgegeven.

Het personalisme is een filosofie die uitgaat van de specifiek menselijke wijze van bestaan of existentie, gekenmerkt door: zelf-bewustzijn, besef van uniciteit (ik ben

verschillend van alle anderen), vrijheid, het eigen leven en de toekomst als iets wat te maken is, dus een geroepenheid, zelfverantwoordelijkheid, morele inspanning en hogere doelen, dit alles in verbondenheid met en in betrokkenheid op de mensen. Deze filosofie werd destijds briljant uitgeschreven in een invloedrijk en nu nog leesbaar boekje van Emmanuel Mounier (*Le personalisme*, PUF, 1950, 136 blz.).

SAMENHORIGHEID OF HARMONIEMODEL

Dit beginsel sluit in dat de CD zich richt tot geheel van de bevolking, en het wenselijk en mogelijk acht dat personen en bevolkingsgroepen vreedzaam tot overeenstemming komen om maatschappelijke problemen of tegenstellingen op te lossen. Dit harmoniemodel betekent geenszins dat men tegengestelde meningen of belangen negeert, wel dat men ze niet als instrument of leidraad van de maatschappelijke evolutie beschouwt (conflictmodel, met name in de marxistische visie op de klasstrijd). De CD gaat ervan uit dat er een algemeen welzijn bestaat en als norm bruikbaar is, zonder dat de inhoud van dit algemeen welzijn openlijk of verborgen door de machtigsten zou opgedrongen zijn. De CD aanvaardt wel dat de onderscheiden bevolkingsgroepen (vaak standen genoemd) zich in eigen verenigingen organiseren om problemen, belangen en cultuur in eigen schoot te behartigen, mits dit uiteindelijk bijdraagt tot een grotere harmonie. Deze standenorganisatie heeft in een land zoals België geleid tot een uitermate ontwikkeld netwerk van verenigingen; hierbij heeft de geloofsverdediging in het verleden sterk meegespeeld. Het risico van een harmoniemodel is wel een zekere “vermiddenstandelijking”, d.w.z. dat de middengroepen maatschappelijk meer toonaangevend worden dan andere. Het christelijk syndicalisme hoort thuis in de CD en noemt zich associatief, participerend of constructief, dit in tegenstelling tot contestatair syndicalisme.

SUBSIDIARITEIT...

... van de middenveldorganisatie en van het pluralisme of van de functionele maatschappelijke ordening: deze termen hebben een historisch beladen betekenis. Subsidiariteit betekent dat men aan hogere instanties slechts bevoegdheden toekent die de lagere niet of minder behoorlijk kunnen uitoefenen, en omgekeerd: de hogere hebben een aanvullende taak t.o.v. de lagere. Aldus heeft het gezin voorrang op de overheid, de vrije verenigingen op de staat. Zoveel vrijheid als mogelijk, zoveel gebondenheid als noodzakelijk. Idealiter geldt dit binnen een federale staat. Die subsidiariteit (in protestantse middens treffend genoemd: soevereiniteit in eigen kring) steunt op een thomistische stelling, en is verwant aan een *organicistische* samenlevingsopvatting waarbij binnen het geheel elk onderdeel van de maatschappij een eigen autonome plaats en taak heeft. Zij sluit dus aan bij het harmoniemodel (en bij de functionele sociologie althans van Merton), en staat in tegenstelling tot het conflictmodel (en de analoge sociologie). In het verleden werd het subsidiariteitsbeginsel vaak voorgehouden, terecht of onterecht, als argument tegen staatsussenkomst en voor het privé-initiatief, in feite voor de activiteiten van de katholieke organisaties van het middenveld en van de welzijnszorg (vakbonden, ziekenhuizen, scholen enz.) in het raam van de verzuiling. Als gevolg hiervan werden de overheidsinstellingen in feite gedomineerd door vrijzinnigen. De vaak laatdunkend bekeken subsidiariteit

werd onlangs van verschillende zijden opgehaald en trouwens expliciet vernoemd in het Verdrag van Maastricht (1992) als officieel beginsel ter regeling van de wederzijdse bevoegdheden van de lidstaten en de Europese Unie. Nadat het defensief gebruik gedurende decennia van het subsidiariteitsbeginsel in het katholieke milieu teruggeëbd is, wijst de wederopstanding en de erkenning van dit beginsel - ook van niet-christelijke zijde, en dit met lof voor de vroegere documenten van de christelijke sociale leer - op de diepgaande betekenis ervan als maatschappijvormend element.

Met het beginsel van het georganiseerd middenveld wordt een samenlevingsopbouw bedoeld waarin verschillende bevolkings- of beroepscategorieën institutioneel een eigen organisatievorm krijgen ter bevordering van hun eigen taak, belang en cultuur. Tussen de hoge staat en de eenzame enkeling van het liberalisme staan de sociale organisaties. Wat vroeger 'de intermediaire groepen' genoemd werd, heet thans 'het middenveld' of ook nog 'de burgergemeenschap' of 'het communautarisme' (b.v. Etzioni, USA), of de sociale samenhang. Historisch verwijst deze term naar b.v. de sociale verzekeringen georganiseerd door en binnen elke beroepsgroep: arbeiders, bedienden, mijnwerkers, zelfstandigen (conservatief corporatistisch model in de typologie van Esping-Andersen) (5). De term 'corporatisme' is dus niet uitsluitend voorbehouden aan het politiek regime van (opgelegde) samenwerking van werkgevers en werknemers, per bedrijfstak, met regelgevende bevoegdheden. Onder deze benaming genoot dit regime in de jaren twintig en dertig theoretisch nogal bijval in sommige vooral intellectuele katholieke kringen, en werd het enigszins voorgestaan in de officiële katholieke sociale leer. Praktisch werd het volledig of gedeeltelijk doorgevoerd door autoritaire rechtse regimes in Portugal (Salazar), Italië (fascisten), Oostenrijk (Dollfuss). Idee en praktijk verdwenen na de Tweede Wereldoorlog volledig; de slechte faam van de term 'corporatisme' bleef wel over.

De toepassing van deze beginselen vinden we terug in de West-Europese welvaartstaat, een samenlevingsvorm waarin de productie gebeurt in vrije ondernemingen met daarnaast een sociale sector die aan alle burgers grondrechten waarborgt, niet nominaal (liberale vrijheden), maar daadwerkelijk, middels een stelsel van sociale uitkeringen en collectieve diensten, op stuk van inkomen, onderwijs, gezondheidszorg, huisvesting, welzijnzorg. De welvaartstaat is vrijheid die samengaat met georganiseerde solidariteit. Bemerkt dat de Nederlandse vertaling van "Welfare State" niets te maken heeft met de "staat" in de zin van de hoogste publiekrechtelijke overheid, wel met een "toestand".

De CD stond aanvankelijk wantrouwig tegenover de welvaartstaat omdat zij te veel overheidstussenkomst vreesde, te veel afbraak van de persoonlijke verantwoordelijkheidszin, en een overwicht van socialistische (veeleer collectief opgevatte) initiatieven. Vanaf begin de jaren zestig (ook hier weer met een nieuwe generatie) heeft zij de welvaartstaat erkend en omhelsd, mits gebleken was (*c.q.* precies door het streven van de CD bekomen was): het *niet-staatelijk karakter van de welvaartstaat*. Inderdaad, zoals in volgend punt nog nader zal toegelicht worden, is de welvaartstaat geen autoritaire

De welvaartstaat is
vrijheid die samengaat
met georganiseerde
solidariteit.

aangelegenheid, maar nemen sociale en patronale verenigingen, vakbonden, ziekenfondsen, middenstands- en landbouwersverenigingen deel, zowel aan de besluitvorming als aan de uitvoering betreffende de sociale voorzieningen. Deze kenmerken vindt men het meest uitgesproken terug in het corporatistisch welvaartsstaatype. Nogmaals inderdaad, nationalisaties en eenheidsdiensten van de overheid in sociale aangelegenheden, zoals voorgestaan door althans sommige strekkingen binnen het socialisme, hebben het niet gehaald.

Het beginsel van het *pluralisme* werd reeds vernoemd. Verticaal pluralisme betekent de erkenning van tussenliggende verenigingen; horizontaal: de erkenning van naast mekaar bestaande ideologieën (intern: binnen een zelfde organisatie; extern belichaamd in verscheidene organisaties). Dit pluralisme waarborgt vrijheid van groepsvorming op ideologische grondslag en vandaar, vrije keuzemogelijkheid.

ECONOMIE IN DIENST VAN MENS EN SAMENLEVING

Dit beginsel houdt in dat elke welvaartschepping moet gebeuren overeenkomstig of met erkenning van andere waarden. Aldus geldt de arbeid niet enkel als productiefactor, maar als factor van persoonlijke ontplooiing [cf. de stellingen van (de latere monseigneur) Cardijn over de eminente betekenis van elk werk en van elke werker].

Het sociaal-moreel bewustzijn is een wezenlijk bestanddeel van de christen-democratische leer.

De scheppende arbeid is een menselijke waarde op zich. Arbeid heeft steeds voorrang op het kapitaal, en de mens steeds op de winst. In deze zin noemt B.J. De Clercq de CD “travaillistisch” (blz. 41). Aldus staat naast de productie de verdeling, die geen te grote verschillen toelaat noch kan afhangen van loutere machtsverhoudingen. Aldus: volledige werkgelegenheid, arbeidsomstandigheden en milieu-effecten. Aldus: geen dominantie van de

economische werkzaamheid over andere levenssferen. Men kan hier verwijzen naar het economisme (allesoverheersende rol van de economie waardoor leefomstandigheden, werkgelegenheid, milieu enz. ongunstig beïnvloed worden), en naar het consumptisme (productie niet langer in functie van behoeften, maar schepping van een bepaald behoeftepatroon, met ongunstige weerslag op gezondheid, verspilling, uitgavenbeheersing enz., terwijl sommige, zelfs prioritaire, behoeften niet voldaan worden).

Institutioneel wordt een economie in dienst van de mens vooralsnog op de beste wijze gediend door de sociale markteconomie in het raam van de welvaartstaat ⁽⁶⁾. Na de ineenstorting van het sovjetstelsel en van de aanpalende Oost-Europese zogenaamde democratische staten is dit ontgoochelend duidelijk geworden. In de sociale markteconomie werkt naast de vrije markt een sociale sector die niet als correctief bedoeld is, maar primair, d.w.z. van bij de aanvang, het sociale met het economische verbindt. Deze samenvoeging van economisch en sociaal krijgt gestalte in een reeks vaste praktijken en instellingen van medezeggenschap, advisering en overleg: tweeledig (sociale partners: werkgevers- en werknemersorganisaties) of driedelig (plus overheid), in collectieve arbeidsovereenkomsten, in sociale programmatie-akkoor-

den, in de formele en institutionele erkenning van vakbonden, van ziekenfondsen, ook van boerenbonden en van zelfstandigenorganisaties, als tegenmachters, geïnstitutionaliseerd in de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie (Centrale Raad Bedrijfsleven, Nationale Arbeidsraad, paritaire commissies, ondernemingsraden). (?) Dit is een specifiek Europees model van een vrije markt, dat werkt samen met een niet-statelijke sociale sector, binnen een verband van instellingen dat werkgevers, werknemers en overheid samenbrengt. Dit model, dat verschilt van dat van de Verenigde Staten, en op exemplarische wijze uitgebouwd in België en Nederland, geldt als voorbeeld voor heel de wereld. Zoals verder nog zal gezegd worden, is het meer bewerkstelligd vanuit de CD-gedachte dan vanuit het reformatorisch socialisme (dat lange tijd aandrang op nationalisaties, zowel van sommige industrieën als van b.v. de gezondheidszorg).

SOLIDARITEIT

Dit beginsel vereist dat de welvaartschepping, middels verdeling of herverdeling, iedereen ten goede zou komen. In het maatschappelijk verdelingsproces wordt voorrang gevraagd voor de natuurlijk of sociaal minderbedeelden, zowel in de eigen Europese samenleving als wereldwijd. Institutioneel wordt de positie van de economisch of sociaal zwakken beschermd door sociale wetgeving, sociale zekerheid en sociale bijstand. (*)

De welvaartstaat is een geïnstitutionaliseerde en geseclariseerde vorm van naastenliefde gegroeid vanuit de christelijke en humanistische traditie in Europa. De sociale zekerheid is een instrument van sociale samenhang (armoedevoorkoming en -bestrijding). In de continentale traditie (i.t.t. de Angelsaksische of Beveridgiaanse traditie) is zij voortgekomen uit de sociale verzekeringen, van in de vorige eeuw uitgebouwd door de vrije plaatselijke werknemersverzekeringen, na de Tweede Wereldoorlog gesystematiseerd en verplichtend gesteld door de overheid. Ze bewaart tot op vandaag alle kenmerken van solidariteit binnen de eigen groep. In die zin weerspiegelen deze continentale socialezekerheidsstelsels veeleer de CD-opvatting en praktijk van de samenlevingsordering (voor een historische analyse hiervan, zie: Van Kersbergen, Baldwin; voor België: Deleeck). Opgemerkt zij dat deze opvatting van de sociale zekerheid, waarbij het recht afhangt van de betaalde bijdrage, en deze laatste "eigendomsrecht" bleef van de werknemers, sommige CD-leiders tot in de naoorlogse jaren ertoe gebracht heeft zich principieel te verzetten tegen wettelijke tussenkomsten van de overheid in het stelsel.

Een specifiek middel tot welvaartspreiding is de bezitsvorming, met sterke voorkeur voor de eigen woning, materiële onderbouw van het gezin, uiting van zelfverantwoordelijkheid, factor van (rechtmatige) orde. Ook collectieve bezitspreiding wordt nagestreefd met formules zoals vermogensaanwasdeling en investeringsloon (°).

CULTUUR...

... betekent voorrang geven aan de geestelijke activiteit in het privé- en in het openbaar leven. Vulgariteit of amoraliteit zijn strijdig met de menselijke waardigheid. Het onderwijs vervult een kernfunctie in de samenleving. Het is meer dan een opleidingsinstrument; het draagt geestelijke waarden over (Delors). Het leidt op tot handelingsbekwaamheid en zelfverantwoordelijkheid.

POLITIEKE DEMOCRATIE

Dit beginsel vloeit voort uit de opvatting omtrent de mens als vrij en zelfverantwoordelijk persoon. Negatief sluit dit verdraagzaamheid in, d.w.z. het aanvaarden van andersluidende meningen (in betere vorm: het eerbiedigen ervan); positief: het erkennen van andermans verschillende opvattingen als legitiem (d.w.z. als gerechtvaardigd) omdat iedereen de verantwoordelijkheid moet kunnen opnemen voor een eigen mening. Uit de aard van onze beperkte kennis kan niemand exclusief de waarheid kennen.

De veelheid van vaak tegenstrijdige meningen wordt institutioneel opgelost, niet door de dictatuur of andere vormen van totalitaire en autoritaire regimes, maar door de representatieve parlementaire democratie. De samenleving moet pluralistisch zijn, d.w.z. het naast mekaar bestaan van verschillende opvattingen erkennen alsook die de nodige levensruimte verschaffen. Er is geen plaats voor eenvormigheid, noch van gedachten noch van instellingen. Onderscheid wordt gemaakt tussen intern en extern pluralisme naargelang de veelheid van overtuigingen naast mekaar erkend wordt binnen een zelfde organisatie dan wel dat hiertoe afzonderlijke organisaties opgericht worden. In onze landen wordt de oprichting van een samenhangende reeks organisaties op wereldbeschouwelijke grondslag, die de totaliteit omvatten ("van de wieg tot het graf"), de verzuiling genoemd. Deze praktijk van het extreem pluralisme was aan christelijke zijde beschermend en defensief opgevat tegenover de moderne denken leefwereld en tegenover antireligieuze, antiklerikale en seculariserende opvattingen. Deze defensieve zingeving behoort thans nagenoeg tot het verleden. Het extern pluralisme behoudt positief zijn waarde als waarborg van keuzevrijheid en als organisatorische uitbouw van het middenveld. Ook deze evolutie illustreert de historiciteit van de CD.

TERUG NAAR DE TOEKOMST

In het ondermaanse is niets eeuwig; verandering dringt zich immers op. Wel zijn instellingen daar weerbarstig tegenover, en verouderen dus. Daarom moeten wij ons bewust gereed maken voor verandering. Wat kunnen wij, voor een periode van langere duur, als logisch besluit uit onze uiteenzetting afleiden? Vooreerst, hoe moeten wij de CD evalueren?

1. De CD-gedachte en -praktijk hebben per slot van rekening zwaarder doorgewogen bij de vorming van de structuren van de continentaal-Europese welvaartstaat dan andere ideologieën (zie Van Kersbergen voor Nederland, Duitsland, Italië; Deleek voor België; Baldwin algemeen). Dit kan misschien velen verbazen omdat de beeldvorming vaak anders geweest is.
2. Op het terrein is enorm veel verwezenlijkt door en vanuit de CD-inspiratie: gezondheidszorg, onderwijs, welzijnszorg, huisvesting. Er dient gewezen op het specifiek meervoudig en niet-uniform karakter van de CD: naast partij, sociale en educatieve organisaties, onderwijsinstellingen, verplegingsinstellingen, tijdschriften enz. Vandaag de dag let men (vanuit de verworven toestand) te weinig op de grondslagen van waaruit dit alles gegroeid is, op de historische verdiensten ervan

- en op de blijvende betekenis ervan voor de toekomstige maatschappijstructuur.
3. De CD is daartegenover op belangrijke punten geestelijk mislukt, een mislukking die ze trouwens deelt met andere grote sociale bewegingen. Aldus kan men zeggen (en drie decennia maatschappijkritiek tonen aan dat het méér is dan een louter persoonlijke mening) dat het bewerkstelligen van zedelijke waarden onvoldoende doorgedacht, te weinig zichtbaar en te weinig doorgedrukt zijn. Ethisch onaanvaardbaar zijn: het economisme (de algemene en onvoorwaardelijke voorrang, gegeven aan de economische activiteiten en resultaten op haast alle andere terreinen van het leven) en de hiermee verbonden milieuaantasting (met velerlei aspecten: natuur, lawaai, jachtig leven, mobiliteit enz.). Ook: het consumentisme (de algemene en onvoorwaardelijke voorrang, gegeven aan overvloedig en snel wisselend verbruik van consumptiegoederen en huishoudelijke uitrusting, van buiten uit geleid, en de met de consumptie opgedrongen leefstijl, met op de achtergrond de ongelijke welvaartsverdeling, nationaal én internationaal). En tevens: de ontwikkelingshulp die beneden peil blijft. Dit zijn ook ethische kwesties. De CD heeft in de praktijk evenwel het ethische verengd tot abortus en euthanasie als onvoorwaardelijke en exemplarische strijdpunten. Vanzelfsprekend ligt de economische groei aan de basis van de haast onvoorstelbare stijging van welvaart en welzijn. Maar de kritiek gaat over de ongewenste neveneffecten, door de wetenschap aangetoond en door de bevolking even duidelijk ervaren. Uiteraard is vrijheid van consumptie een goede zaak. Natuurlijk roepen abortus en euthanasie gewetensvragen op, niet enkel voor de enkeling, maar evenzeer (en misschien vooral) voor de samenleving. Men kan de vrije markteconomie als optimaal systeem aanvaarden, maar de kritiek betekent dat de CD méér verwacht en méér blijft verwachten. De maatschappijkritiek, anders gezegd: het sociaal-moreel bewustzijn, is een wezenlijk bestanddeel van de CD-leer; daarop steunt haar geestelijke kracht én haar wervingsvermogen.

Een mogelijke kritiek op de CD, althans in ons land, betreft de uitgesproken aandacht voor volksnationalistische stellingen. Dit geldt niet voor de sociale organisaties die door hun cultureel en vormend werk aanzienlijk bijgedragen hebben tot de volksverheffing zonder (bijna onder afwijzing van) volksnationalistische strevingen. De politieke partij heeft evenwel sedert decennia haar Vlaams profiel en Vlaamse aantrekkingskracht willen versterken, o.a. met de bijbedoeling de concurrentiestrijd met nationalistische partijen te winnen. Door die houding heeft ze wellicht een deel van het kiezerspubliek meer gevoelig gemaakt voor een nationalistische opstelling; andere programmapunten zijn daardoor in feite achteruit gedrukt. Wie dit niet graag hoort, gelieve er toch maar eens over na te denken.

4. De CD kan volgende beginselen aanvoeren voor de samenleving van nu en straks, mits hertaling naar de eigentijdse omgeving: personalisme (unieke bestemming, geestelijke waarden, broederlijkheid, zelfverantwoordelijkheid, sociale dimensie); samenhorigheidsmodel i.p.v. conflict; sociale markteconomie en welvaartstaat; subsidiariteit: niet-statelijke organisatie van sociaal en economisch leven en erkenning van het middenveld; pluralisme; parlementaire democratie. Veel van deze beginselen zijn in de maatschappelijke structuren van West-Europa feitelijk opgenomen, zonder dat men zich nog van de waarde ervan bewust is.

Veel stellingen van de eigentijdse CD en van het democratisch socialisme liggen in feite dicht bij mekaar. Het afslijten der oude ideologieën heeft daartoe bijgedragen. Als ik Mark Elchardus, Bea Cantillon, B.J. De Clercq, Frank Vandenbroucke, Koen Raes en anderen lees, stel ik een hoge mate van gemeenschappelijkheid vast. Het intellectueel gesprek moet voortgezet worden.

5. De CD is niet eeuwig; ze is in haar ontstaan en evolutie gestuurd door historische omstandigheden. Gaan we op lange termijn - met het verder schrijdend secularisatieproces en het wegebben van de christelijke ideologie in de politieke ruimte - naar een grote tweedeling van het politieke landschap, met (rechts) de absolute voorstanders van vrije markt en wereldwijde economie tegenover (links) de solidaristen? In dat geval zouden een gemoderniseerde sociaal-democratie en de christelijke democratie kunnen samenvloeien; waarbij deze laatste integraal haar geestelijk gedachtegoed kan inbrengen.

Het is een louter hypothetisch beeld van een verderaf gelegen toekomst. De vroegere “doorbraakgedachte” heeft nooit tot de werkelijke mogelijkheden behoord. Een actieve herschikking van het landschap ligt nu dichterbij, als gevolg van twee factoren: een fragmentatie tot een veelheid van kleine partijen maakt op de duur een land onbestuurbaar; en naast de verzwakking van de CD-partij blijven de CD-sociale organisaties onverminderd bestaan. Er is nog een derde factor: de situatie van de CD in de onderscheiden landen, deelgenoten in de Europese Unie.

Politieke democratie
vloeit voort uit de
opvatting omtrent de mens
als zelfverantwoordelijk
persoon.

6. Misschien komt een tijd van keuzen naderbij. Wil de CD-gedachte verder leven, dan moet zij o.i. voldoen aan twee voorwaarden. Ten eerste moet zij *verjongen* in die zin dat de toepassing van de beginselen hertaald wordt met verwijzing naar de toekomst. Andersoortige problemen en waarden kwamen en komen naar voren; daarop moet de dynamiek van de CD zich richten. Ten tweede moet de CD een *grotere radicaliteit* aan de dag leggen, zo niet zal zij haar aantrekkelijkheid bij het betere deel van de komende generaties verder verliezen. De CD-doctrine is veel radicaler en “progressiever” dan vaak voorgesteld wordt, en dan velen in eigen kring willen aanvaarden. Het volstaat de basisteksten te lezen. Bij gebrek aan herhaling van de beginselen dreigt de CD een conservatieve groepering te worden met integristische standpunten (ik citeer hier een gezagvol kenner van de CD, de Italiaanse prof. R. Papini, Cepass, 1983, nr. 2, blz. 38).

7. Een beschouwing op de valreep: hoe staat het met de maatschappelijke betekenis van het christelijk geloof?

Zowel de gedragingen van de kerkleiding als de wijze waarop de geloofsinhoud voorgesteld worden, zijn hopeloos verbonden met een volledig door de tijd voorbijgestreefde denk-, spreek- en leefwijze. Daardoor lijkt de Kerk veroordeeld om niet meer van deze wereld te zijn, noch wervingskracht noch geloofwaardigheid te bezitten.

Nochtans is het christelijk gehalte van onze samenleving zeer hoog. Er wordt veel meer en veel systematischer dan vroeger energie besteed aan de werken van barmhartigheid vernoemd in de Bergrede van Jezus, en aan de stelregel "de ware godsdienstigheid is weduwen en wezen bezoeken in hun verdrukking" van de brief van de apostel Jacobus.

Als kardinaal Danneels (einde millennium in De Standaard) zegt dat godsdienstigheid voortaan een zaak van de huiskring dreigt te worden, een privé-zaak, dan hangt alles ervan af welke normen men hanteert om godsdienstigheid te omschrijven.

Vaders, moeders, verzorgers van personen met een handicap (M, vooral V), bestuurders allerhande, belastingbetalers...: gij allen werkt aan de bouw van de stad Gods in deze wereld. Kerkleiders, waarom geen brieven om deze mensen te bemoedigen in hun werk? Nooit in de geschiedenis van het Westen (en misschien van de wereld) is er zoveel verzuchting en streven naar rechtvaardigheid en naastenliefde geweest; en ondanks alle tekortkomingen is er ook nooit zoveel voor gedaan als nu. Deze verzuchtingen en dit werk onderkennen, is een - ook politieke - belijdenis van geloof, hoop en liefde.

BIBLIOGRAFIE

Het klassieke synthesewerk is: FOGARTY, M., *Christian Democracy in Western Europe, 1820-1953*. Londen, 1957.

Een van de weinige originele en systematische Vlaamse uiteenzettingen is: DE CLERCQ, B.J., *Christelijke Democratie*, in: B.J. DE CLERCQ e.a., *Politieke opties: christelijke democratie, liberalisme, socialisme*. Gent, 1971 (uitgave Willemsfonds), blz. 9-69.

KORTERE UITEENZETTINGEN O.A.:

R. HOUBEN, Christene en politieke doctrine, *Tijdschrift voor Politiek*, 453, nr. 1, blz. 15-41.

R. HOUBEN, Christen-democratie - Politieke Partijen, *Cepess-Documenten*, 480, nr. 6.

E. DE JONGHE, R. PAPINI, H. VAN ROMPUY, Wegen naar een christen-democratisch reveil, *Cepess-Documenten*, 483, nr. 2, 55 blz.

L. MARTENS e.a., *CVP, waar is uw geloof?* 486, blz. 51-94.

ANDERE HANDBOEKEN

BECKER, W. & MORSEY, R., ed., *Christliche Demokratie in Europa. Grundlagen und Entwicklungen seit dem 19. Jahrhundert*. Keulen-Wenen, 1988.

HANLEY, D., ed., *Christian Democracy in Europe. A Comparative Perspective*. Londen - New York, 1994.

KALYVAS, S.N., *The Rise of Christian Democracy in Europe*. New York-Londen, 1996.

PORTELLI, H., *Les démocrates-chrétiens et l'économie sociale de marché*. Parijs, 1988.

VAN WISSEN, G.J.M., *De christen-democratische visie op de rol van de staat in het sociaal-economisch leven*. Amsterdam, 1982.

WOLDRING, H.E.S., *De christen-democratie. Een kritisch onderzoek naar haar politieke filosofie*. Utrecht, 1996.

OVER DE ONTWIKKELING IN EUROPA

E. LAMBERTS, ed., *Christian Democracy in European Union 1945-1995*. Leuven, Universitaire Pers, 1997, 508 blz.

Een origineel, tegen de gangbare beeldvorming ingaand werk over de invloed van de CD: K. VAN KERSBERGEN, *Social Capitalism. A study of Christian democracy and the welfare state*. Londen, Routledge, 1995, 289 blz.

Voor België: H. DELEECK, "Het sociaal beleid" in: *Tussen Staat en Maatschappij 1945-1995. Christen-democratie in België*. Tielt, Lannoo, 1995, blz. 345-377.

Een indrukwekkend werk (van diverse auteurs) dat een breed overzicht geeft van het na-oorlogs, maar vóór-conciliair katholiek sociaal denken en werken in Nederland: *Welvaart, Welzijn en Geluk*, Hilversum, 1960-1963, vijf delen.

(1) R. DAHRENDORF, *The Third Way and Liberty*, in *Foreign Affairs*, 1999, nr. 5, blz 13-17.

(2) Dit geestelijk gebrek aan weerstand tegenover het Vlaams Blok is een negatieve verklaringsfactor; hij mag ons de ogen niet doen sluiten voor de positieve aantrekkingskracht van het Blok als woordvoerder van een zeer grote reeks gevoelens van onbehagen (onveiligheid, stadsverloedering, aftakeling van zedelijke normen, politieke onduidelijkheid enz.), die de traditionele partijen totnogtoe onvoldoende erkend, laat staan opgelost hebben.

(3) De idee van gelijkwaardigheid van alle mensen is niet van natuurlijke, maar van religieuze aard. Zij komt uit de joods-christelijke traditie. In het Oude Testament openbaart God zich als een God die voor elke mens individueel aandacht heeft, en voor wie alle mensen een gelijke eindbestemming hebben, los van hun lotgevallen en van hun hoge of lage positie in de wereld. Van daaruit is de erkenning van het persoon-zijn derhalve een vereiste van absolute aard.

(4) Zie over dit laatste het initiatief, van de gewezen Duitse Bondskanselier Helmut SCHMIDT, *Algemeine Erklärung der Menschenpflichten*, München, 1998, alsook Hans KUNG en H. SMIDT, *A Global Ethic and Global Responsibilities*, Londen, 1998.

(5) G. ESPING-ANDERSEN, *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, 1990, onderscheidt drie types van welvaartsstaten: de liberale welvaartstaat (VS, Canada, Australië), de conservatief-corporatistische welvaartstaat (Oostenrijk, Frankrijk, Duitsland, Italië; traditioneel en gezinsgericht, sterk beïnvloed door de christelijke sociale leer en de kathedersocialisten) en de sociaal-democratische welvaartstaat (Scandinavische landen).

(6) Uitvoerig behandeld in H. DELEECK, *De architectuur van de welvaartstaat*. 1992, herwerkte uitgave einde 2000.

(7) Op het programma van de CD staat ook de institutionalisering van de medezeggenschap van de werknemers door een hervorming van het statuut van de naamloze vennootschap, van dewelke het beslissingsrecht nu uitsluitend bij de eigenaars-aandeelhouders ligt.

(8) De invoering van het gewaarborgd inkomen voor bejaarden, voor gehandicapten en voor iedereen, alsook gewaarborgde kinderbijslag waren afgetekende CD-initiatieven van einde jaren zestig, begin zeventig.

(9) Trouwens, ontstaan in het naoorlogse Duitsland waar bij de wederopbouw, gesteund door lage lonen, grote vermogens opgebouwd werden.